

بررسی مدیریت جهادی سردار سپهبد سلیمانی در امنیت جمهوری اسلامی ایران

وحید آرای، محمدباقر مکرمی پور، سامیار لایقی قرچی^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۱۷

چکیده

مدیریت جهادی به معنای تلاش مداوم در جهت به‌کارگیری مؤثر و کنترل فعالیت‌های افراد، مبتنی در مبارزه در همه عرصه‌های علمی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و غیره با تکیه بر نیت الهی در راستای نیل به اهداف والای جامعه و رفع موانع موجود تلقی می‌شود. مدیریت جهادی، کوششی است که با انگیزه الهی، توأم با درایت و تدبیر، با عزمی راسخ و مجاهدانه در جهت توسعه فراگیر و همه‌جانبه کشور صورت می‌پذیرد. پژوهش حاضر با روش توصیفی - تحلیلی و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای - اسنادی و نیز با هدف اصلی تبیین «مدیریت جهادی سردار حاج قاسم سلیمانی در امنیت جمهوری اسلامی ایران» به نگرش درآمده است. سؤال اصلی پژوهش این است که عملکرد مدیریت جهادی سردار حاج قاسم سلیمانی چه تأثیری بر ثبات و ضریب امنیت جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ و چگونه با وجود چالش‌ها و معضلات پیش‌روی کشورمان و به‌خصوص وضعیت بحرانی و ناامن منطقه خاورمیانه، حاج قاسم سلیمانی قادر بوده با مدیریت جهادی از این بحران‌ها با موفقیت عبور کند و موجب استحکام و پایداری امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران شود. نتایج و یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد مدیریت جهادی تأثیر مثبتی بر ثبات و بالا رفتن ضریب امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران و منطقه داشته است و چهارچوب و مختصات خاص خود را دارد.

واژگان اصلی: مدیریت جهادی، امنیت ملی، شهید سلیمانی، ایران.

^۱ استادیار گروه مدیریت دولتی و خط مشی گذاری عمومی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

^۲ دانشجوی دکتری علوم سیاسی/مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

bagher.mokarami@ut.ac.ir

^۳ کارشناس ارشد علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

مقدمه

طبق فرمایش‌های مقام معظم رهبری، ما در یک موقعیت تاریخی خاصی قرار داریم که در آن انقلاب اسلامی از گام اول به گام دوم گذر می‌کند و باید برای این گام دوم طراحی خاصی داشته باشیم. در برهه‌ای قرار داریم که موعد ارزش‌گذاری دستاوردهای انقلاب اسلامی رسیده است. به‌واقع، ما به مدیران جهادی در این عرصه نیاز داریم. شهادت سردار شهید قاسم سلیمانی یک نقطه عطف است، چون برجسته‌ترین قله دستاوردهای انسانی و معنوی چهل سال اول انقلاب اسلامی را نشان می‌دهد؛ انسانی که تا بالاترین سطوح قابل‌تصور توانست طی طریقی کند. شهادت شهید سلیمانی نشان داد که قلمرو اثر او از جمهوری اسلامی ایران و حتی جهان شیعه و اسلام فراتر رفته است. به فرموده مقام معظم رهبری، او و دیگر سربازان انقلاب اسلامی هر جایی که امر مقدسی در خطر است و یا ظلمی صورت می‌گیرد، وارد می‌شوند؛ یعنی گستره حضور ما هر جایی است که ارزش‌های کلیدی «قداست» و «عدالت» به خطر بیفتد (علم‌الهدی، ۱۳۹۸: ۲).

نظام ارزشی اسلام به انسان می‌آموزد که رفتارهای خود را به‌گونه‌ای سامان دهد که بر اثر انجام آنها، به خداوند متعال نزدیک شود و کمالات معنوی و ارزش‌های والای الهی را به‌دست آورد. انجام کارها در عرصه مدیریت نیز مشمول همین قاعده خواهد بود؛ از این‌رو «مدیر جهادی» مردم را بنده و مخلوق خداوند می‌داند و خدمت به آنها را عبادت می‌شمرد. ضمناً مدیری که دارای تفکر جهادی است، تمام هم و غم خویش را رضایت الهی می‌داند و به دنبال مطرح کردن خویش و کسب شهرت و مقام نیست. فرد جهادگر هر چه به خدا نزدیک‌تر شده و جهاد خود را ناب و خالص برای خدا انجام دهد، اکسیر جهاد او نیز ناب‌تر و کمیاب‌تر می‌شود و برعکس (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۱۲).

انقلاب اسلامی ایران یکی از بزرگ‌ترین پدیده‌های سیاسی و اجتماعی نیمه دوم قرن بیستم است که مورد توجه نظریه‌پردازان قرار گرفته است. (ریاضی، ۱۴۰۰: ۱۶) و به‌دلیل ماهیت دینی، استقلال‌طلبانه و ضد استکباری نظام اسلامی، توطئه‌های مختلفی از سوی قدرت‌های بزرگ علیه ملت و کشور ایران طراحی و اجرا شد. (زرقانی، ۱۴۰۰: ۳۳) همچنین در شرایط کنونی، جمهوری اسلامی باتوجه‌به ماهیت نظام استکبارستیز خود همواره با توطئه‌ها و خباثت‌های بین‌المللی مستکبران و برخی کشورهای وابسته منطقه روبه‌رو است؛ از همین رو سبک و الگوی مدیریتی موردنیاز این نظام باید

بتواند بر چالش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی همانند معماری تحریم‌های فلج‌کننده و گروه‌های نیابتی تروریستی منطقه غلبه کند. عملکرد مدیران عالی کشور هر زمان که در عمل (و نه فقط شعار) منطبق بر آرمان‌های انقلاب و عقلائیت دینی بود (همچون شهید سلیمانی) توانسته است ضمن فائق آمدن بر مشکلات و توطئه‌ها با جامعه خود نیز به‌خوبی ارتباط برقرار کند و اعتماد عمومی حاکمیت و مردم را در وضعیت مناسبی قرار دهد (محمد ظاهری، ۱۳۹۹: ۲۵).

لذا با توجه به اینکه واژه «جهاد» به‌طور مکرر در قرآن کریم آمده است، این امر سبب می‌شود تا با تلاش و آگاهی بیشتری طراحی‌ها و برنامه‌ریزی‌های تربیتی را به این سو بکشانیم. در این پژوهش، بررسی چگونگی نقش مدیریت جهادی سردار حاج قاسم سلیمانی در پایداری و ثبات امنیت جمهوری اسلامی ایران را مورد مذاقه قرار می‌دهیم. پدیده شگفت‌انگیز و معجزه الهی - انسانی و موهبت الهام‌گونه که در سایه ولایت و برکت جهاد و شهادت در جبهه‌ها شکل گرفت و ما آن را به تعبیر قرآنی در سوره مبارکه عصر «تواصی» می‌نامیم، یک طیف متنوع از رویکردها و فعالیت‌هایی است که انواع انگیزه‌های رقابتی را به تعاون و همکاری تبدیل می‌کند و این تعاون و همکاری را با تکیه بر مدیریت جهادی در مسیر رشد و بالندگی و مهارت‌های فردی و جمعی، تکامل داده و به‌کار می‌گیرد (رضایی به نقل از مزدآبادی، ۱۳۹۹: ۹).

در مورد مدیریت جهادی باید گفت که مدیریت جهادی، سبک خاصی از مدیریت اسلامی است که ریشه در انقلاب اسلامی و نهادهای برخاسته از آن دارد. این سبک مدیریت با میراث عظیم برجای‌مانده از جهاد سازندگی و هشت سال دفاع مقدس سعی در تحقق اهداف انقلاب و موفق نشان‌دادن دین در عرصه اداره مسائل اجتماعی دارد. این سبک از مدیریت، لزوماً در راستای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت قرار خواهد داشت (حجازی‌فر، ۱۳۹۴؛ مبینی، ۱۳۹۵؛ قائد علی و عاشوری، ۱۳۹۳؛ عبدی و طاهری هشی، ۱۳۹۴). مدیریت جهادی، هنر توانستن و ارائه طرح و ایده جدیدی بود که با ظهور پدیده انقلاب اسلامی در ایران شکل گرفت (لطیفی و سعدآبادی، ۱۳۹۳).

درواقع، مدیریت جهادی بدون معنویت وجود نخواهد داشت (تولایی و شکوهیار، ۱۳۹۳). رضوان‌خواه و فاضلی دهکردی (۱۳۸۹) پژوهشی حول اصول و روش‌های کار و تلاش جهادی انجام داده‌اند که بر اساس آن، تقویت شخصیت اجتماعی، پیشرفت اقتصادی و استقلال اقتصادی از

مبانی کار جهادی هستند، احساس مسئولیت اجتماعی، حفظ عزت‌مندی، تخصص داشتن، رعایت اخلاق حرفه‌ای، اعتدال در فقر و غنا، جلب رضای پروردگار و اصالت کار از مهم‌ترین اصول کار جهادی بوده و روش‌های عمل جهادی نیز شامل انفاق کردن، زکات دادن، قرض‌الحسنه (وام) دادن، قناعت ورزیدن، پرهیز از حرص و طمع، مداومت‌ورزی بر یک کار مشخص، تجربه‌اندوزی، تعهد و وجدان کاری داشتن در کار، کار مضاعف و پرهیز از تنبلی، پرهیز از دغل‌کاری، پرهیز از اسراف، کسب روزی حلال، شکرگذاری و استفاده صحیح از نعمت‌ها و پرهیز از احتکار و کم‌فروشی است. به‌طورکلی، مدیریت جهادی ذیل فرهنگ جهادی تعریف می‌شود و فرهنگ جهادی نیز حاوی این عناصر است: انجام کار با انگیزه و صبغه الهی، خدمت‌رسانی خالصانه، جرأت و جسارت، ارزش‌محوری، اعتصام به حبل‌متین، خودباوری، آرمان‌خواهی، عدالت‌منشی و عدالت‌طلبی، ایثار، جهاد درونی و تزکیه، جهاد بیرونی و مقاومت، پویایی (تحول و تحرک بی‌وقفه و مبارزه با سکونی و رخوت)، نوآوری و خلاقیت، خستگی‌ناپذیری، مردم‌داری (رجحان خواست مردم به خود)، وحدت در اندیشه و عمل، دانش‌گرایی (باقری و همکاران، ۱۳۹۳: ۷).

مدیریت جهادی حاج قاسم، یکی از نمونه‌های موفق مکتب مدیریت جهادی دفاع مقدس است که بیشترین ویژگی‌های مثبت مدیریت جهادی در آن هویدا است. انعکاس یافتن شیوه مدیریت او نه‌تنها پذیرش الگوی او را آسان و محور مقاومت را دلگرم به مزایای پذیرش او می‌نمود، بلکه بستری را فراهم کرد تا هزینه طرح ترور او را نیز برای مخالفان استراتژیک این فرمانده نظامی بالا ببرد (شفیعی سیف‌آبادی، ۱۴۰۰). حاج قاسم سلیمانی علاوه بر پیروزی در صحنه‌های جهاد نظامی که مستلزم اقناع نیروهای تحت امر و ایجاد هماهنگی در جبهه خودی است؛ در فرصتی که برای او پدید می‌آید در جهاد سیاسی و گفت‌وگوهای سیاسی - نظامی که مستلزم اقناع و نمایش همگرایی و جلب هم‌راستایی رهبران سیاسی جهان است نیز توانایی خود را نشان می‌دهد و می‌بینیم که در گفت‌وگو با رهبرانی همچون پوتین، اردوغان، بشار اسد و ...، توفیق می‌یابد. با بررسی اثر متقابل قاسم سلیمانی‌ها و دفاع مقدس، به نظر می‌رسد دفاع هشت‌ساله ما، تابلوی زیبایی از فرمایش پیامبر اسلام (ص) است که فرمود: «کَلِمَةُ رَاعٍ، وَ كَلِمَةُ مَسْئُولٍ عَنِ رَعِيَّتِهِ»؛ ما به یکدیگر می‌آموختیم و از یکدیگر یاد می‌گرفتیم؛ در حقیقت، ما یکدیگر را می‌ساختیم (علیمردانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۴). این چنین است

که می‌گوئیم قاسم سلیمانی، هم تربیت‌شده دفاع مقدس و هم یکی از مریبان دفاع مقدس است. او در دفاع مقدس از طرفی، ایفای نقش می‌کند و از سوی دیگر، به طراحی نقش می‌پردازد (علیمردانی و همکاران، ۱۴: ۱۳۹۹). لذا سؤالات اصلی پژوهش این می‌باشد که عملکرد مدیریت جهادی حاج قاسم سلیمانی چه تأثیری بر ثبات و ضریب امنیت جمهوری اسلامی ایران داشته است؟ و چگونه با وجود چالش‌ها و معضلات پیش‌روی کشورمان و خاصه وضعیت بحرانی و ناامن منطقه خاورمیانه، حاج قاسم سلیمانی قادر بوده با مدیریت جهادی از این بحران‌ها با موفقیت عبور کند و موجب استحکام و پایداری امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران شود. از دیگر دستاوردهای مهم و قابل مشاهده سردار سلیمانی که می‌توانست صدور مدیریت جهادی او را برای مردم و رهبران محور مقاومت افزایش دهد، تأثیر تعیین‌کننده او در طراحی عملیاتی بود که منجر به پیشروی شدید در جنوب حلب شد که بر اساس آن، دولت و نیروهای مقاومت طی چند هفته دوباره دو پایگاه نظامی و ده‌ها شهر و روستا را تصرف کردند. در ادامه این عملیات، به تدریج پیشرفت عمده‌ای به سمت پایگاه هوایی و هوانوردی نظامی کویریس در شمال شرقی حلب حاصل شد (عالمی، ۲۰۱۵: ۱).

اهمیت و ضرورت تحقیق

برای این‌که هر پژوهشی جنبه علمی و آکادمیک به خود گیرد باید ضرورت و اهداف آن برای مخاطب تبیین شود. در این تحقیق، اهداف زیر مدنظر است:

- ۱- تبیین اثرات عملکرد مدیریت جهادی سردار شهید قاسم سلیمانی بر تقویت و ثبات امنیت جمهوری اسلامی ایران؛
- ۲- شناخت دلایل موفقیت‌آمیز بودن مدیریت جهادی شهید قاسم سلیمانی بر ثبات امنیت کشور به‌طور اخص و ثبات منطقه به‌طور اعم؛
- ۳- شناخت راهکارها و شناخت مدیریت جهادی سردار شهید قاسم سلیمانی در عرصه داخلی و بین‌المللی؛
- ۴- الگوسازی مدیران و مسئولان کشور از مدیریت جهادی حاج شهید قاسم سلیمانی؛
- ۵- شناخت شیوه‌های غلبه کردن مدیریت جهادی سردار شهید قاسم سلیمانی بر بحران‌ها و چالش‌های داخلی و بین‌المللی پیش‌روی امنیت جمهوری اسلامی ایران.

روش‌شناسی تحقیق

روش به شیوه گردآوری داده‌ها که در همه علوم یا بخشی از آن مشترک است، گفته می‌شود. انتخاب نوع روش پژوهش بستگی به هدف‌ها و ماهیت پژوهش و شرایط و امکانات اجرایی آن دارد (رفیع‌پور، ۱۳۸۷: ۱۷) زیرا هر یک از مسائل تحقیق اجتماعی، مستلزم روش‌های معینی هستند. یک مسئله تحقیق نوعی موضوع یا نگرانی است که باید مورد بررسی قرار گیرد (کرسول، ۱۳۸۷: ۲۱). روش تحقیق این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی است و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای - اسنادی و استفاده از سایت‌های معتبر بوده است. به دلیل پیچیدگی و نبود امکانات لازم از روش میدانی بهره نبردیم، و صرفاً از روش کتابخانه‌ای استفاده نمودیم.

مبانی مفهومی و نظری

۱. مفهوم جهاد

«جهاد» واژه‌ای عربی می‌باشد که از ریشه «ج ه د» به معنای تلاش همراه با تحمل سختی‌ها و گرفتاری‌ها برای رسیدن به آرمان و هدف اخذ شده است. (ترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۳) در اصطلاح، این واژه به معنای مبارزه کردن در راه خدا با جان و مال و دارایی‌های دیگر خود با هدف بسط اسلام و دفاع از آن است. همچنین این واژه در متون دینی به معنی عام و لغوی خود نیز بسیار به کار رفته است، مانند کاربرد تعبیر «جهاد اکبر» درباره مجاهدت و تلاش نفس در برابر شیطان و هوای نفس.

در معنای دیگر، کلمه جهاد معمولاً به نوعی تلاش مقدس اطلاق می‌شود و همیشه صبغه تقدس را درون خود دارد. کلمه جهاد در گفتمان دینی ما معنا پیدا می‌کند و در کنار کلماتی مانند هجرت، ایمان، عبادت و ... معما، مسئله گفتمان دین را تکمیل می‌کند (بیغمی، ۱۳۹۰: ۲). جهاد، امری مقدس و ارزشمند است و تفاوتی نمی‌کند جهاد در چه عرصه و زمینه‌ای باشد، جهاد دفاعی یا علمی یا سیاسی یا خدمات‌رسانی و ... این نکته، خود از زیبایی‌های کامل‌ترین دین آسمانی می‌باشد که امر جهاد را برای تمامی مسلمین در هر صنف و شغلی که هستند مورد تأکید قرار داده است. رهبر فرزانه انقلاب نیز بارها به این امر توجه کرده‌اند و همگان را به جهادی عظیم فراخوانده‌اند (احمدی، ۱۳۹۳:

۱. در نگاه مقام معظم رهبری معیار جهاد، همان چیزی است که امروز در زبان فارسی در کلمه مبارزه وجود دارد. «جهاد یعنی مبارزه و در مبارزه دو چیز لازم است یکی این که، در آن جد و جهد و تحرکی باشد؛ دوم این که، دشمنی در مقابل او باشد» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۳/۶/۲۰). رهبر انقلاب، زندگی جهادی در راه هدف‌ها و ارزش‌ها را معنای حقیقی زندگی انسان می‌داند. جهاد یعنی مجاهدت کردن و تلاش کردن در زندگی، یعنی این که هدف‌ها ترسیم شود و ارزش‌هایی که عزیز و محترم است مشخص گردد سپس با همه قوا دنبال شود (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰/۱۱/۲۹). همچنین در نگاه رهبر معظم انقلاب جهاد و فرهنگ جهادی تا بدان حد اهمیت دارد که ایشان وظیفه اصلی خویش را گرم کردن تنور جهاد در کشور می‌دانند. «مملکت، مملکت جهاد فی سبیل الله است. از این جهت بنده که بیشتر سنگینی بارم این است که نگاه کنم بینم کجا شعله جهاد در حال فروکش کردن است و به کمک پروردگار نگذارم. کجا اشتباه‌کاری می‌شود جلوی او را بگیرم، مسئولیت اصلی این حقیر همین‌هاست.» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۵/۳/۲۰).

۲. مدیریت جهادی

مدیریت جهادی، برگرفته از مدیریت اسلامی و با هدف قرب به خدا و خدمت به بندگانش و او و گرامی داشتن مردم است. از اهداف این مدیریت، انجام کار به شیوه مناسب و ارزشمند و کسب رضای خداوند می‌باشد تا رضایت درونی برای فرد ایجاد شود. در این شیوه مدیریت، اجر معنوی قبل از پاداش دنیوی مدنظر بوده و تعهد، از محوری‌ترین مؤلفه‌های آن است. جلب مشارکت از طریق تقویت جامعه مدنی، بنیان‌های اجتماعی و درک شرایط محیطی و جلب اعتماد عمومی حاصل می‌شود. مدیریت جهادی از طریق شناخت و به فعلیت رساندن ظرفیت‌های نهفته و پشتیبانی نهادی بر مبنای جامعه روستایی در فرایند تصمیم‌گیری، بسترهای مشارکت آنان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی را فراهم آورده است، ضمن این که تقویت باورها و آموزه‌های دینی به این هدف کمک می‌کند (محمودزاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۹). مدیریت جهادی یعنی، تلاش بی‌وقفه در به‌کارگیری مؤثر و کنترل فعالیت‌های افراد، مبتنی بر مبارزه در تمام عرصه‌های علمی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و غیره در جهت نیل به اهداف والای جامعه و رفع موانع موجود. هدف این نظام مدیریتی، پیاده‌سازی ارزش‌ها در جامعه به‌منظور تبدیل آنها به کیفیت زندگی است. مدیریت جهادی با

مصرف‌گرایی، اشرافی‌گری، سستی، تبلی و انحراف از مسیر آرمان‌گرایی تغایر دارد و با آن مبارزه می‌کند. مدیریت جهادی برخلاف شیوه‌های مدیریتی دیگر، فرهنگ خاصی از زندگی است که دین‌محوری، ولایت‌مداری، اینتارگری، مردم‌گرایی، خودباوری، تکلیف‌مداری و... از جمله ثمرات عینی آن در جامعه است. به همین دلیل برای استحکام ساخت درونی قدرت ملی کشور در تمام ابعاد به چنین مدیریتی نیازمندیم و مسلماً بی‌توجهی به این مقوله و تضعیف و تحلیل سبک مدیریت در کشور، صدماتی جبران‌ناپذیر به دنبال خواهد داشت (نادعلی، ۱۳۹۵: ۱۰).

۳. فرهنگ و فرهنگ جهادی

فرهنگ در عین حال که بروز عینی دارد، از جمله انتزاعی‌ترین پدیده‌های اجتماعی است که با تعبیر گوناگون تعریف شده است. برحسب تعریف (Hofstede, 2001) فرهنگ حامل نوعی برنامه‌ریزی ذهن به صورت جمعی است؛ این برنامه‌ریزی اعضای هر گروه و جامعه را از سایر گروه‌ها و جوامع متمایز می‌سازد؛ بنابراین، پدیده‌ای اجتماعی است که موجودیتی حقیقی دارد ولی اغلب ابعاد آن نادیدنی و ذهنی بوده، مستلزم ادراک تفهیمی هستند. پارسونز به‌جای بحث از فرهنگ و ماهیت آن، بر کارکرد فرهنگ تأکید کرده، آن را نیروی عمده پیونددهنده عناصر متنوع و متعدد اجتماعی می‌داند. در واقع، پارسونز فرهنگ را واسطه کنش‌گرهای گوناگون سیستم اجتماعی و انسجام‌بخش عناصر اجتماعی قلمداد می‌کند که بر پایداری هویت اجتماعی تأکید دارد (پورعزت و قلی‌پور، ۱۳۸۸: ۴). عده‌ای دیگر، فرهنگ را ترکیبی از هرگونه استعداد و مهارت‌هایی دانسته‌اند که انسان از طریق عضویت در جامعه و تعهداتش در قبال جامعه کسب می‌کند (طیبی، ۱۳۷۴: ۲).

۴. امنیت

امنیت یک مفهوم آشنا و قابل‌شناخت برای تمام جوامع بشری از جوامع اولیه چون قبایل کوچک، تا امپراتوری‌های بزرگ جهان باستان و دولت‌شهرهای یونان بوده است و امروزه نیز تلاش برای رسیدن به «وضعیت امن» اولویت نخست سیاست‌های واحدهای سیاسی مختلف را تشکیل داده و راه‌های تأمین آن از جایگاهی خاصی در سیاست‌گذاری‌های امنیتی دولت‌ها در قالب امنیت ملی

¹ Secure Situation

برخوردار است. «امنیت» از جمله مفاهیم پیچیده‌ای است که ارائه تعریف واحدی از آن به‌سادگی میسر نیست. «امنیت» پیش از آنکه مقوله‌ای قابل تعریف باشد، پدیده‌ای ادراکی و احساسی است یعنی این اطمینان باید در ذهن توده مردم، دولتمردان و تصمیم‌گیران به‌وجود آید که برای ادامه زندگی بدون دغدغه امنیت لازم وجود دارد (کاظمی، ۱۳۵۲: ۱۱۷).

امنیت به معنای دستیابی به شرایط رهایی از تهدید، توانایی دولت‌ها و جوامع در حفظ هویت مستقل، و یکپارچگی کارکردی آنها در برابر نیروی تغییری که آنها، آن را متخاصم می‌دانند. کف سطح امنیت، بقاست؛ اما به‌صورت منطقی طیف گسترده‌ای از نگرانی‌ها راجع به شرایط موجود را نیز در برمی‌گیرد. جی جکسون پریس در کتاب «امنیت در روابط بین‌الملل» به تشریح این مفهوم می‌پردازد. او معتقد است که «امنیت، هسته اصلی ارزش و بها در زندگی انسان است. امن بودن به این معناست که در مواجهه با ترس یا خطر، دچار مشکل نشویم. همان‌طور که توماس هابز به ما یادآوری می‌کند بدون امنیت جایی برای صنعت نیست... نه هنری وجود دارد و نه جامعه‌ای، و بدتر از همه، ترس دائمی و خطر شدید وجود خواهد داشت و مرگ و زندگی افراد در انزوا و فقر، و پست و کوتاه خواهد بود. تمایل به امنیت، یک واکنش دفاعی و حفاظتی در پاسخ به اقدام یا تهدید از سوی دیگران است.» در ادامه او مفهوم امنیت را در قالب اهداف یک دولت بررسی می‌کند؛ دولت‌ها در اصل، ترتیبات و آرایش امنیتی بودند و امروز نیز چنین است. حجم عظیمی از منابع دولتی جهت حفظ نیروهای مسلح مؤثر، اجرای اقدامات ضد تروریستی، ضمانت دفاع از غیرنظامیان و در شرایط اضطراری، استفاده از اطلاعات برای کشف و مقابله با حمله خارجی و خرابکاری داخلی، استفاده از دیپلماسی جهت تقویت اتحاد و شناسایی تهدیدات و بهره‌برداری از قدرت اقتصادی برای تشویق همکاری و یا تضعیف رقبای سیاسی. امنیت دولت به توانایی‌های آن در حفاظت از خود در برابر خطرات و تهدیدات بیرونی مانند مداخله، محاصره، تهاجم، تخریب، اشغال و یا برخی از مداخلات پرهزینه مانند یک قدرت خارجی دشمن و یا گروه‌های تروریستی، اشاره دارد. هدف امنیتی دولت، بازدارندگی، ایجاد ممانعت و یا شکست تهاجم علیه دولت و شهروندان است. (Preece, 2011: 5). امنیت مفهومی لغزان دارد؛ هم می‌تواند وسیله باشد و هم هدف. با نگاه عینی به مقوله امنیت، اشکالی قابل تصور است: اول؛ وضعیت بدون تهدید.

به عبارت دیگر، امنیت مطلق. دوم؛ حالتی است که با خنثی سازی تهدید تعریف می شود، به اصطلاح امنیت حفاظت شده. سوم؛ نوعی اجتناب از تهدید. (3: Zedner, 2003).

۵. امنیت ملی^۱

امنیت ملی به معنی محدود آن یعنی امنیت نظامی صرف است و برای امنیت ملی ملاحظات بیشتری باید در نظر گرفت. از جمله زمامداری سیاسی، قدرت اقتصادی، نوآوری فناورانه، حیات عقیدتی و ... تلاش برای نیل به امنیت ملی بدون عنایت به چنین ملاحظاتی چندان مؤثر نخواهد بود و احتمالاً به شکست می انجامد؛ بنابراین، متناسب با وضع نوین جهانی امنیت ملی عبارت است از: «دستیابی یک ملت به امکانات و توانمندی و ابزاری که بتوانند با تمسک به آنها از تهدیدهای خارجی و داخلی در امان باشد، سلطه سیاسی و اقتصادی و فرهنگی و نظامی بیگانه را دفع کند. از ارزش های حیاتی خود در صلح و جنگ دفاع و حراست نماید، از موجودیت کشور و تمامیت ارضی آن محافظت کند، سیر صعودی در افزایش قدرت و توان ملی در عرصه های مختلف داشته باشد و در راه پیشبرد امر توسعه متوازن و پویا و تحکیم وحدت ملی و ارتقای سطح مشارکت سیاسی جامعه موفق باشد (مؤمنی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۱).

امنیت ملی در کشورهای در حال توسعه در طول جنگ سرد بیشتر متأثر از روابط و رقابت دو ابرقدرت بود. بر این اساس، بُعد سخت افزاری امنیت (نظامی) بیشتر نمود داشته است، اما با پایان جنگ سرد و فروپاشی شوروی ابعاد نرم افزاری امنیت متأثر از دیدگاه های مکتب کپنهاگ، مانند ابعاد اقتصادی، زیست محیطی و جمعیت شناسی امنیت بیشتر مطرح می شود. بر این اساس، باید گفت در کشورهای در حال توسعه، امنیت ملی به مثابه نقطه عطفی در عرصه تعاملات بین المللی، بیشتر بُعد داخلی می یابد، تا بُعد خارجی. بنابراین، آنچه تهدیدی برای امنیت ملی این کشورها به شمار می رود، ریشه در ساختار داخلی و نه عوامل خارجی و ساختار برخاسته از ذهن توهم نگر دارد؛ به عبارتی حفظ دولت و سپس کشور بر هر مؤلفه ای اولویت دارد (سنائی و قاسمی، ۱۳۹۲: ۱۶).

مفهوم امنیت ملی در جمهوری اسلامی دو بُعد داخلی و فراملی را شامل می شود که تا حدی

¹ national security

ناشی از نگرش ایدئولوژیک حاکم بر فضای سیاست خارجی جمهوری اسلامی است. حفظ استقلال و تمامیت ارضی، امنیت و رفاه ملی، صلح و آسایش، رشد و توسعه اقتصادی از جمله مؤلفه‌های امنیت ملی در سطح داخلی و ملی برای ایران است. بُعد دیگر امنیت ملی، جنبه فرامنطقه‌ای دارد که شامل اهدافی می‌شود که با توجه به ایده‌آل‌ها و باورها و ارزش‌های حاکم بر جامعه با دیدی وسیع‌تر از تأمین منافع ملی، احساس رسالتی و رای مرزهای کشور دارند؛ به شکلی که اهداف و منافع ملی را تحت الشعاع منافع جهانی یا منطقه‌ای نظام قرار می‌دهند. مبارزه با استکبار جهانی و اسرائیل، حمایت از آرمان‌های فلسطین، حمایت از جنبش‌ها و نهضت‌های آزادی‌بخش در زمره این اهداف در چهارچوب امنیت ملی قرار دارند. در واقع، این تعریف با این اهداف، نگرش‌های مختلف مکتب کپنهاگ، امنیت نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و زیست‌محیطی را نیز در برمی‌گیرد (مقصود، ۱۳۸۹).

یافته‌های پژوهش

۱. امنیت جمهوری اسلامی ایران

امنیت جمهوری اسلامی ایران عبارت است از: ایجاد بستر و فضایی که ساکنان آن به‌دوراز هرگونه تجاوز و تعرض و تهدید بتوانند ضمن ایجاد ارتباط با یکدیگر و با سایر مناطق و یا بیرون از منطقه به رشد و توسعه خود ادامه دهند و از منابع طبیعی به‌درستی استفاده کنند.

پیروزی انقلاب اسلامی ایران به‌دلیل تأثیرات مهمی که در عرصه‌های ملی، منطقه‌ای و جهانی داشته است یکی از مهم‌ترین و برجسته‌ترین وقایع سیاسی - اجتماعی تاریخ معاصر است. در یک تقسیم‌بندی می‌توان از سه گفتمان در دوره حیات جمهوری اسلامی نام برد که در ذیل به‌اختصار بدان می‌پردازیم.

الف) گفتمان بسط محور

در طول تاریخ اولین قدم برای ایجاد دولت درک نیازهای امنیتی - بیولوژیکی و رهایی از فشارهای فیزیولوژیکی بوده است؛ به‌عبارت‌دیگر، احساس این مسئله که انسان‌ها به‌خودی‌خود نمی‌توانند تأمین‌کننده امنیت خویش باشند و برای حل این مسئله نیاز به یک سازمان بزرگ‌تری و

جامع‌تری دارند، گام‌های ابتدایی و مبنایی در جهت ایجاد دولت بوده‌اند. برخی از پژوهشگران از آن ضرورت آزادی منفی یا به حوزه بهداشت نام می‌برند و اولین مرحله از سیر جدالی تحول انسانی است. اصالت آزادی مثبت یا به‌شدگی دومین مرحله از این تحول است. در این مرحله، حوزه بهداشت یا ضروریات حل‌شده و پای اصالت‌ها نیز به میان کشیده می‌شود (زرگان و دهنوی، ۱۳۹۵). در این بین، مسائل و ضروریات که شعاع فعالیت دولت ملی^۱ - مدنی است فزاینده و به‌ورای مرزها کشیده می‌شود. بسط حوزه فعالیت الزاماً همراه با استعمار و استثمار و بهره‌برداری از موقعیت استیلاجویی نیست بلکه هدف اصلی آن غنابخشی به محیط و فضا می‌باشد. در این مرحله، استحکام فرهنگی ملی - مدنی همراه با انبساط تمدن جهانی است.

اصول و معیارهای نیروهای مکتب انقلاب و امام خمینی (ره) و رهبری انقلاب
 ۱- اعتقاد به اصل ولایت‌فقیه؛

۲- قبول اسلام به‌منزله یک مکتب جامع و کامل که می‌تواند در هر شرایطی اجرا شود؛

۳- اصرار در حفظ اصولی اصول و معیارهای ایدئولوژی - عقیدتی؛

۴- تبری از غرب و شرق و مبارزه در جهت ایجاد حکومت جهانی اسلامی؛

۵- اعتقاد با تکیه بر اصل ایثار و شهادت در جهت هدف که موجب می‌شود تا هیچ قدرت و نیروی قابل رقابت و برابری با آن متصور نباشد و از هیچ قدرت مادی نهراسد.

ب) گفتمان حفظ محور

دفاع مقدس تأثیر دوگانه‌ای بر مفهوم امنیت ملی نظام گذاشت. از یک جهت جنگ تحمیلی و مبارزه برای نجات وطن به‌طورجدی با علایق مذهبی مردم درآمیخته شد و به این صورت تأثیر عمیقی بر ماهیت ایدئولوژیک نظام گذاشت و از سوی دیگر، مقابله با تهاجمات و پیشروی‌های نیروهای عراقی به‌ناچار ذهنیت انقلابیون را در مورد بسیاری از عوامل و عناصر تشکیل‌دهنده قدرت که از عوامل تأمین‌کننده امنیت تلقی می‌شوند، دچار تحول ساخت؛ بنابراین، در طول دفاع مقدس مشخص شد که ضروریات جامعه نیز توأم با اصالت‌های آن موردتوجه

¹ Nation-State

قرار می‌گیرند (یوسفی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸).

می‌توان استدلال نمود که دفاع مقدّس در جهت پیگیری اهداف آرمان نظام، محدودیت‌های فراوانی پدید آورد ولی نمی‌توان آن را به‌عنوان عامل تغییر و تحول ماهیت نظام از جنبه ایدئولوژیک و غیرایدئولوژیک دانست. می‌توان گفت که جمهوری اسلامی در راهبرد جنگی خویش تابع اصول کلی انقلاب بود و طرح شعارهای متفاوت در جنگ کاملاً برخاسته از اهداف و اصول آرمانی انقلاب بود؛ بنابراین، چنانچه در ذیل این گفتمان به اولویت‌بندی معتقد باشیم باید اظهار کرد که مسئله حفظ نظام و تلاش در جهت امنیت فیزیکی کشور در این دوره نیز در اولویت قرار گرفته بود و اهمّ مؤلفه‌های نظامی در طول دفاع مقدّس تحت‌الشعاع طرح و تبیین نظریه «ام‌القری» در این مقطع زمانی بوده است.

اصل مطلب در تئوری ام‌القری این است که اگر کشوری در میان بلاد اسلامی ام‌القری و دارالاسلام شد، به‌نحوی که شکست یا پیروزی آن، شکست و پیروزی کل اسلام به‌حساب بیاید، در آن صورت حفظ ام‌القری بر هر امری دیگری ترجیح می‌یابد، حتی در صورت لزوم، احکام اولیه را تعطیل می‌نماییم و قس علی هذا (ولایتی، ۱۳۶۵: ۵-۴).

در این عهد، سیاست‌گذاری‌های نظام به جهتی تابع اصل کلی جنگ بود. از جنبه‌های امنیتی در این دوره می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: الف) جنگ و انقباض سال؛ ب) جنگ و بسیج عمومی.

ج) گفتمان رشد محور

پایان جنگ تحمیلی با پذیرش قطع‌نامه ۵۹۸، بازنگری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از جمله عواملی بودند که در سطح داخلی بر چگونگی تفکر و تصمیم‌گیری و بر محتوای سیاست‌گذاری نظام راجع به مسائل عمده کشور مؤثر بوده‌اند.

مواردی که در گفتمان رشد محور مورد توجه قرار می‌گیرند:

۱- ترمیم خسارت جنگ تحمیلی؛

۲- دستیابی به رشد و توسعه اقتصادی؛

۳- دستیابی به توسعه سیاسی و فرهنگی (ولی‌پور رزومی، ۱۳۸۳: ۳۹۷).

۲. فرهنگ جهادی

اصطلاح فرهنگ و مدیریت جهادی هم‌زمان با تشکیل جهاد سازندگی و در هنگامه کار و تلاش بی‌ریای جوانان انقلابی کشور، که برای لیبیک به فرمان امام و رهبر خویش در رفع محرومیت از چهره روستاهای ایران کمر همت بسته بودند، به منصفه ظهور رسید (محمودزاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۳). فرهنگ جهادی به‌عنوان فرهنگ سازمانی است که در آن کار، عبادت محسوب می‌شود و عناصر شاکله این فرهنگ عبارت‌اند از: ایمان، مصونیت، آرمان‌گرایی و داشتن اهداف بلند و مقدس، ولایت‌مداری، زیرپا نهادن فرهنگ مادی‌گرای، خدمت به مردم، جوشش و تحرک ذاتی، اخلاص، ایثار، تعاون و تلاش، تعهد، سادگی و ساده‌زیستی، پرهیز از اسراف، مشورت، مشارکت، سخت‌کوشی، خطرپذیری، مسئولیت‌پذیری، رعایت شئون اسلامی و اخلاقی در رفتار با ارباب‌رجوع، امانت‌داری، وفاداری، صداقت، همدلی و روحیه اجتماعی، آخرت‌نگری، تقدم منافع عمومی بر منافع شخصی، ایجاد روابط صمیمانه، پیشگامی در کارها، گذشت و نوع‌دوستی (قاعد علی و عاشوری، ۱۳۹۳: ۷۹). تحولات پس از انقلاب، فروپاشی ارزش‌های حاکم بر گذشته، تغییر نگرش‌ها و باورهای اجتماعی، ضرورت تغییرات اساسی در ساختار و شیوه‌های مدیریتی را ایجاب می‌نمود و این ضرورت اجتناب‌ناپذیر، زمینه ظهور نهادهای با ساختارهای انعطاف‌پذیر را فراهم نمود تا به‌تناسب نیاز در عرصه‌های مختلف به انتظارات انقلابی جامعه پاسخ دهند (حاجی احمدی و حاجی رحیمی، ۱۳۸۶: ۹۱). لذا فرهنگ یا مدیریت جهادی همان مدیریت آینده‌ساز و تحول‌آفرین است که در تلاش است در جهت ایجاد به وضع مطلوب و در مقابل وضع موجود که به یک معنا ضد انقلاب و ضد تحول هستند، قرار می‌گیرد.

بالاخره فرهنگ جهادی مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و ارزش‌های مثبت مدیریت و مدیران جهادی و برخاسته از رفتار و روابط کارکنان است که به‌نوعی نقش الگویی و مثال‌زدنی برای جامعه، رفتار اداری و رویه‌های اجرایی و مدیریتی در سایر حوزه‌ها و ارگان‌ها داشته است (محمودزاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۲۸).

۳. روحیه و مدیریت جهادی

مدیریت جهادی اقتباس شده از مدیریت اسلامی با هدف نزدیکی به خدا و خدمت به بندگان او و گرمی داشتن مردم است. در این شیوه مدیریت سعی بر کسب رضای خداوند است تا رضایت درونی برای فرد نیز انجام شود. در مدیریت جهادی، اجر معنوی قبل از پاداش دنیوی مدنظر بوده و تعهد، از محوری ترین مؤلفه‌های آن است. جلب مشارکت از طریق تقویت جامعه مدنی، بنیان‌های اجتماعی و درک شرایط محیطی و جلب اعتماد عمومی حاصل می‌شود. مدیریت جهادی از طریق شناخت و به فضیلت رساندن ظرفیت‌های نهفته و پشتیبانی نهادی بر مبنای جامعه روستایی در فرایند تصمیم‌گیری، بسترهای مشارکت آنان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی را فراهم آورده است، ضمن این‌که تقویت باورها و آموزه‌های دینی به این هدف کمک می‌کند (محمودزاده و همکاران، ۱۳۸۸: ۸۹).

۴. شاخص‌های مدیریت جهادی

- آرمان‌گرایی، ولایت‌مداری و پیروی از رهبری در تمامی سطوح سازمانی؛
- دین‌محوری و کار برای رضایت خداوند متعال به عنوان محور اصلی تفکر مدیران و کارکنان؛
- استقبال از مسئولیت‌های مهم، حیاتی و خطیر؛
- نوگرایی و استقبال از افکار نو و طرح‌های جدید و چالشی؛
- انعطاف‌پذیری و سازگار نمودن روش‌های کار با توجه به مقتضیات زمان؛
- تلاش در جهت حفظ و تداوم دستاوردهای انقلاب اسلامی؛
- پیشتازی در ارائه افکار نو و اجرای طرح‌های بزرگ؛
- شناسایی و استفاده صحیح از حداکثر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های سازمان‌ها؛
- پاسخ به نیازهای جامعه و سازگاری مستمر با نیازهای در حال تحول؛
- سرعت عمل لازم در حل و فصل مسائل و مشکلات ارباب رجوع و ذی‌نفعان؛
- ساختار غیرمتمرکز تصمیم‌گیری با توجه به اصل شورا؛
- بهره‌گیری صحیح و مناسب از منابع سازمانی؛
- حاکمیت ساعات بهره‌وری کار در تمامی سطوح سازمان؛

- پرهیز از هرگونه شتابزدگی در تصمیمات کلان؛
- افزایش ساعات بهره‌وری کار در تمامی سطوح سازمان؛
- اهتمام به قناعت، ساده‌زیستی شخصی و سازمانی، صرفه‌جویی و امانت‌داری؛
- کارآفرینی، خودجوشی، تحول، پیش‌روندگی و پیش‌برندگی؛
- ادای وظیفه مبتنی بر مدیریت جهادی، داوطلبانه و ایثارگرانه؛
- برقراری روابط عاطفی و صمیمی با کارکنان در فعالیتهای رسمی؛
- فرهنگ‌سازی، ترویج و انتقال ارزش‌ها و نمادهای اسلامی به نسل‌های بعدی سازمان و جامعه؛
- دشمن‌شناسی و جهاد فی سبیل‌... و مبارزه با دشمنان داخلی و بیرونی؛
- دانش‌محوری، یادگیرندگی و یاد دهنندگی؛
- مسئولیت اجتماعی و پاسخگو بودن به نیازهای اساسی و حیاتی جامعه (سلطانی، ۱۳۹۳: ۹).

۵. مهم‌ترین الزامات مدیریتی مدیریت جهادی

- تأکید بر هدایت، پیشوایی، راهنمایی به‌جای مدیریت سلسله‌مراتبی؛
- پیوسته به‌دنبال فرصت‌ها بودن و از تهدیدات فرصت ساختن؛
- توجه به تغییر و تحول ماهیتی مدیریتی مرسوم و سستی حاکم بر سازمان‌ها؛
- تأکید بر مدیریت پیش‌نگر و نه گذشته و حال‌نگر؛
- خو‌پایی، خودپالایی و خو‌پیرایی فردی و سازمانی مدیران؛
- برخورداری از نظام ارتباط چندلایه و دوستانه؛
- تأکید مستمر بر تسهیم اطلاعات، دانش و قدرت؛
- نظارت کلی و حمایت فضای اطمینان و اعتماد در سازمان؛
- استقبال از چالش‌ها و امور هیجان‌انگیز؛
- ایجاد محیط با انگیزه از طریق مشوق‌های درونی؛
- تشویق کارکنان به مواجهه با مخاطره‌ها و حمایت از کارکنان جسور و خلاق؛
- شایسته‌یابی و شایستگی‌پروری و شایسته‌گزینی؛
- اهتمام به نقش تسهیل‌گری و نوآوری؛

- تصمیم‌گیری اقتضایی با مدیریت معکوس؛

- اهتمام به مشارکت‌جویی، واگذاری اختیار و مدیریت عدم‌تمرکز (سلطانی، ۱۳۹۳: ۱۰).

جدول ۱: مبانی فکری و ارزشی فرهنگ جهادی و غربی در عرصه مدیریت

موضوع	فرهنگ غربی	فرهنگ جهادی
ماهیت انسان	انسان موجودی مادی و دنیایی است.	انسان موجودی اخروی است.
سعادت انسان	سعادت و شقاوت انسان تنها در دنیاست.	زندگی انسان مراحل مختلفی دارد و خوشبختی در هر سه مرحله به کیفیت زندگی در مرحله قبل برمی‌گردد.
رویکرد مدیریت	مدیریت بر مبنای هدف و نتیجه مادی	مدیریت بر مبنای هدف و نتیجه مادی و معنوی
برنامه‌ریزی	برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت (برنامه‌ریزی برای دنیا)	برنامه‌ریزی کوتاه‌مدت در راستای برنامه‌ریزی بلندمدت (دنیا در راستای آخرت)
تصمیم‌گیری	تعقل ابزاری در تصمیم‌گیری	تعقل ارزشی و ابزاری در تصمیم‌گیری
توجه به نیازها	توجه به نیازهای طبیعی	توجه به تمایلات معنوی و نیازهای طبیعی
نوع پاداش‌دهی	ارائه پاداش بر مبنای عملکرد و نتایج	ارائه پاداش بر مبنای تلاش و عملکرد
زمان	نداشتن محدودیت زمانی در انجام کارها روزانه	تبعیت از برنامه‌ریزی و اولویت‌بندی، مانند تقسیم آنها به فعالیت‌های معاشی، تفریحی عبادتی
دستیابی به اهداف	در نظر گرفتن منصب‌های سازمانی و فعالیت‌های آن برای دستیابی به اهداف و منافع شخصی	در نظر گرفتن منصب‌های سازمانی و فعالیت‌های آن برای کسب رضایت الهی و عمل به تکلیف و امانت الهی

منبع: (مزروعی و وحیدی، ۱۴۰۰: ۶)

۶. مدیریت جهادی شهید سردار سپهبد حاج قاسم سلیمانی

شهید حاج قاسم سلیمانی از استراتژیست‌های بنام تاریخ معاصر ایران اسلامی بود. ایشان در بیستم اسفند ۱۳۳۵ در کرمان زاده شد؛ و در سال ۱۳۵۹ به عضویت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی درآمد. (تاج‌بخش، ۱۴۰۰: ۱۳۹). در طول دفاع مقدس رشادت‌ها و تسلیم‌ناپذیری وی برای همگان به‌ویژه هم‌زمانش قابل‌تحمین و تمجید بود. این مسئله منجر به آن شد که حتی پس از پایان جنگ تحمیلی شهید سلیمانی همواره لباس رزم به تن داشته باشد و در میدان‌های دیگر به نظام جمهوری اسلامی خدمت کند. شهید سلیمانی تربیت‌شدهٔ مکتب امام خمینی (ع) و مکتب اهل بیت (ع) بود و تمام طول حیات خود را صرف تزکیه و تعلم در این مکاتب کرد. (باقری دولت‌آبادی، ۱۴۰۰: ۳۳) شهید سپهبد سلیمانی، اصولاً جریان جبهه را یک جریان الهی می‌دانست و معتقد بود آنان که به این وادی گام گذاشته‌اند، به پای خود نیامده، بلکه برگزیده شده‌اند. او معتقد بود که این‌ها فقط برای شرکت در جهاد و رؤیایی با دشمنان برگزیده نشده‌اند، بلکه آمده‌اند تا جهان جدیدی بسازند، جهانی که در آن انسان، انسان دیگری است و مناسبات دیگری است (زارعی، ۱۳۹۸: ۱۱).

مدیریت جهادی حاج قاسم، یکی از نمونه‌های موفق مکتب مدیریت جهادی دفاع مقدس است که بیشترین ویژگی‌های مثبت مدیریت جهادی در آن هویدا است. قاسم سلیمانی علاوه بر پیروزی در صحنه‌های جهاد نظامی که مستلزم اقناع نیروهای تحت امر و ایجاد هماهنگی در جبههٔ خودی است، در فرصتی که برای او پدید می‌آمد در جهاد سیاسی و گفت‌وگوهای سیاسی - نظامی که مستلزم اقناع و نمایش همگرایی و جلب هم‌راستایی رهبران سیاسی جهان است نیز توانایی خود را نشان می‌داد و می‌بینیم که در گفت‌وگو با رهبرانی همچون پوتین، اردوغان، بشار اسد،... و توفیق می‌یابد. با بررسی اثر متقابل قاسم سلیمانی‌ها و دفاع مقدس، به نظر می‌رسد دفاع هشت‌سالهٔ ما، تابلوی زیبایی از فرمایش پیامبر اسلام (ص) است که فرمود: «کَلِّمُوا رَاعٍ، وَ كَلِّمُوا مَسْئُولًا عَنْ رَعِيَّتِهِ»؛ ما به یکدیگر می‌آموختیم و از یکدیگر یاد می‌گرفتیم؛ در حقیقت، ما یکدیگر را می‌ساختیم. این چنین است که می‌گوییم قاسم سلیمانی، هم تربیت‌شدهٔ دفاع مقدس و هم یکی از مریبان دفاع مقدس است. او در دفاع مقدس از طرفی، ایفای نقش می‌کند و از سوی دیگر، به طراحی نقش می‌پردازد. (علی‌مردانی و پورکریمی، ۱۳۹۹: ۱۵).

شهید سلیمانی به جهت قابلیت، رشادت‌ها و توانمندی‌های نظامی که دارا بود پس از جنگ مسئولیت خطیر را برعهده گرفت. تقویت حزب‌الله لبنان و گروه‌های مبارز فلسطینی به‌ویژه نقش مؤثر وی در پیروزی جنگ ۳۳ روزه حزب‌الله لبنان با رژیم صهیونیستی ازجمله مهم‌ترین دستاوردهای فرماندهی سپاه قدس بود (غرسبیان، ۱۳۹۹: ۸). مسئله مهمی که منجر شد شهید سلیمانی به‌عنوان یک ژنرال و استراتژیست، جهان را متحیر کند مبارزه با گروه‌های تروریستی و تکفیری ازجمله داعش بود.

شکست‌های متعدد دولت ایالات‌متحده آمریکا منجر به آن شد که دونالد ترامپ ریاست‌جمهوری جمهوری‌خواه ایالات‌متحده در سیزدهم دی‌ماه ۱۳۹۸، دستور ترور شهید سلیمانی را صادر کند و این عملکرد نابخردانه دونالد ترامپ، بیش‌ازپیش دولت آمریکا را رسوا ساخت و چهره استکباری و ضد حقوق بشری آن را برای ایرانیان روشن‌تر کرد.

مجموعه اقدامات و افتخارآفرینی‌های شهید قاسم سلیمانی در دوران چهل‌ساله انقلاب اسلامی، ایشان را به چهره‌ای بین‌المللی و نماد مقاومت تبدیل کرده است، کارهای مدیریت جهادی شهید سلیمانی بی‌شک در پایداری و ثبات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه در عرصه نظام بین‌الملل و چه در عرصه داخلی انکارناپذیر است؛ لذا مکتب جهان‌شمول و اخروی و الگوسازی آن برای الگو قرارگیری از سوی فرماندهان و مدیران از ضرورت‌های اساسی جامعه امروزی ما است (خسروانی و امینی‌فر، ۱۳۹۹: ۷).

ویژگی‌های شخصی حاج قاسم سلیمانی همچون دیگر فرماندهانی که در دوران دفاع مقدس تاریخ‌ساز شدند ازجمله شجاعت، جوان بودن، باتدبیر بودن و شایسته بودن آنان در موفقیت این مراحل سهم بسزایی داشت. از حیث روح حاکم بر این فرایند توکل همراه با اقدام، خستگی‌ناپذیری در تبعیت و اعتماد کامل به امام و رهبر انقلاب به‌منزله فرمانده کل قوا، خدایی‌بودن فرماندهان، تکلیف‌گرایی و ایمان به شکست‌ناپذیری بر اساس این تلقی که شهادت یا کشتن دشمن هر دو حُسن است و نیز بر اساس اعتقاد کامل به ایشان، اطمینان از سنن الهی با الهام از عقاید اسلامی، ایمان‌محوری در شیوه جنگیدن و ظهور آن در نمادها در طراحی تصمیمات، ایده‌پردازی اقناع‌کننده و جهت‌دهنده، شناخت اولیه تصمیم و به‌خصوص مشارکت دادن نیروهای

مراتب پایین‌تر و اقناع فرماندهان ستاد و در فرایند تصمیم‌گیری رعایت اصل غافل‌گیری، فرایندهای متداخل در تصمیم‌گیری و فرایند دوطرفه تعاملی در جهت رشد دادن دیگر نیروها و استفاده بهینه و دقیق از امکانات نیروهای خودی و شناخت دقیق دشمن رعایت می‌شد. سبک مدیریت حاج قاسم سلیمانی که از برکات دوران دفاع مقدس است، توانست الگوی تازه‌ای از مدیریت را در کشور ایجاد کند که مبتنی بر ارزش‌های بومی و داخلی است. سبک مدیریت جهادی با عناصری مانند نگرش توحیدی و اعتقاد به نقش مداوم خداوند در هدایت و نصرت مجاهدان و مؤمنان، تکلیف‌گرایی، شجاعت و جسارت در اتخاذ تصمیمات خارق‌العاده، درعین‌حال محاسبه و تدبیر دقیق همه مراحل و تخمین نتایج تصمیمات، اعتماد و اتکا به جوانان در مراحل مختلف فرماندهی از طراحی و اتخاذ تصمیمات گرفته تا اجرا و بازخوردگیری، حضور و تنفس دائمی در فضای جهاد و عبادت و خلوص نیت و نیز التزام و اعتماد به ولایت امر و فرماندهی کل قوا و برخورداری از روحیه ایثار و ازخودگذشتگی و فداکاری شناخته می‌شود. مسلماً «جهاد در راه خدا» دال مرکزی گفتمان مدیریتی حاج قاسم را تشکیل می‌دهد. در این راه، ولایت‌مداری و اطاعت از فرمانده کل قوا بسیار اساسی است. حاج قاسم سلیمانی با کوله‌باری از تجارب دوران دفاع مقدس، سبک فرماندهی جهادی را در جبهه مقاومت، بین‌المللی کرد و با نیازها و اقتضائات طیف متنوعی از کشورهای حوزه مدیترانه تا آسیای جنوبی تطبیق داد.

جدول ۲: مشخصه‌های مدیریت جهادی شهید حاج قاسم سلیمانی

مشخصه	مفاهیم
مشخصه اجتماعی - فرهنگی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ مردمی بودن ▪ مسئولیت‌پذیری در برابر دیگران ▪ اثرگذاری در بیان ▪ الگو بودن برای دیگران
مشخصه اعتقادی - اخلاقی	<ul style="list-style-type: none"> ▪ متواضع بودن ▪ ایمان و توکل ▪ اخلاص در عمل ▪ میل به شهادت در راه خدا ▪ آرامش بسیار زیاد

<ul style="list-style-type: none"> ▪ خستگی ناپذیری ▪ ولایت‌مداری 	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ تفکر تحلیلی ▪ درک درست از شناخت دشمن ▪ هدفمندی ▪ توانمندی 	مشخصه تفکری - پیشی
<ul style="list-style-type: none"> ▪ نترسیدن از خطرها ▪ شجاعت در نبرد ▪ حضور مستمر در میدان نبرد 	مشخصه میدانی - عملیاتی

(علیمردانی و پورکریمی، ۱۳۹۹: ۱۵)

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

مدیریت جهادی بر اساس تجربه کسب‌شده در سالیان گذشته در کشور، آمیخته‌ای از واقع‌گرایی و آرمان‌خواهی است که تمایل آن به سمت آرمان‌خواهی است و تلاش می‌کند تا با رفع محدودیت‌های موجود از طریق سازوکارهایی که از الگوهای رایج تقلید نمی‌کنند، زمینه دستیابی به آرمان‌ها را فراهم سازد. در واقع مدیریت جهادی، یک مجاهدت دائم، همه‌جانبه، هوشمندانه، مخلصانه و هدف‌دار برای خدا در مسیر پیشرفت و تمدن‌سازی اسلامی است که بر محور جوهره جهاد یعنی ایمان به غیب و مبارزه بنا شده است و وجه تمایز اصلی آن با سایر نظریه‌ها و سبک‌های موجود در همین جوهره است. بر همین اساس:

۱. مدیریت جهادی با سایر فعالیت‌های مشابه به دلیل وجود تعبد و ایمان به غیب، متمایز است؛
۲. میزان اثرگذاری در کار و مدیریت جهادی به ایمانی فرد بستگی دارد؛
۳. مدیریت مبتنی بر مبارزه ماهیت مدیریت جهادی را تشکیل می‌دهد؛
۴. مدیریت جهادی به دو رکن اساسی قوام یافته است: جد و جهد و تحرک - در سطح مجاهدت به معنای به کار بردن نهایت وسع و طاقت خویش - در راه رسیدن به هدف و نیز مقابل دشمن و مانع بودن.

فهم و نهادینه شدن جوهره مدیریت جهادی، شرط اساسی حیات و موفقیت سازمان‌ها و مدیران

جهادی است و هر سازمان و مجموعه‌ای که این مؤلفه‌ها و مضمون‌ها بر آن حاکم باشد، می‌تواند از مصداق‌های مدیریت جهادی به‌شمار رود.

مدیریت جهادی حاج قاسم سلیمانی در قوام و ثبات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نقش بسزایی دارد. شهید قاسم سلیمانی با شکست توطئه‌ها و نقش‌های شوم استکبار جهانی امریکا و اسرائیل و برخی از کشورهای منطقه موجب بهبود امنیت ملی کشور شده و در عرصه بین‌المللی از لحاظ امنیت و ثبات به‌عنوان شاخص نمونه برای کشورهای جهان شناخته شد.

مدیر جهادی مردم را بنده و مخلوق خداوند می‌داند و خدمت به آنها را عبادت تلقی می‌کند. بر همین مبنا، مسئولان و مدیران حکومتی بایستی برای مردم خدمات رفاهی مثل عدالت، برابری و ظلم‌ستیزی فراهم کنند، این عمل حتی منجر به ثبات و پایداری امنیت ملی کشور منجر شود. هر زمان که عملکرد مدیران عالی کشور در عمل (و نه فقط شعار) منطبق بر آرمان‌های انقلاب و عقلانیت دینی همچون عملکرد شهید سلیمانی باشد، علاوه بر غلبه بر مشکلات و توطئه‌ها، قادر خواهند بود وضعیت مناسبی برای آحاد مردم فراهم کنند. از میان ویژگی‌های انتخاب مدیران جهادی، داشتن سابقه کار در نهادهای تحریم‌شده و اعتقاد به آرمان‌های انقلاب اسلامی، دارای بیشترین اهمیت در زمینه مواجهه با تحریم‌ها است که باید در سیاست‌گذاری‌ها و انتصابات مورد توجه مدیران کشور قرار گیرد. ویژگی‌های شخصی حاج قاسم سلیمانی همچون دیگر فرماندهانی که در دوران دفاع مقدس تاریخ‌ساز شدند از جمله شجاعت، جوان بودن، باتدبیر بودن و شایسته بودن آنان در موفقیت این مراحل سهم بسزایی داشت. از حیث روح حاکم بر این فرایند توکل همراه با اقدام، خستگی‌ناپذیری در تبعیت و اعتماد کامل به امام و رهبر انقلاب به‌منزله فرمانده کل قوا، خدایی بودن فرماندهان، تکلیف‌گرایی و ایمان به شکست‌ناپذیری بر اساس این تلقی که شهادت یا کشتن دشمن هر دو حُسن است و نیز بر اساس اعتقاد کامل به ایشان، اطمینان از سنن الهی با الهام از عقاید اسلامی، ایمان‌محوری در شیوه جنگیدن و ظهور آن در نمادها در طراحی تصمیمات، ایده‌پردازی اقناع‌کننده و جهت‌دهنده، شناخت اولیه تصمیم و به‌خصوص مشارکت دادن نیروهای مراتب پایین‌تر و اقناع فرماندهان ستاد و در فرایند تصمیم‌گیری رعایت اصل غافل‌گیری، فرایندهای متداخل در

تصمیم‌گیری و فرایند دوطرفه تعاملی در جهت رشد دادن دیگر نیروها و استفاده بهینه و دقیق از امکانات نیروهای خودی و شناخت دقیق دشمن رعایت می‌شد. سبک مدیریت حاج قاسم سلیمانی که از برکات دوران دفاع مقدس است، توانست الگوی تازه‌ای از مدیریت را در کشور ایجاد کند که مبتنی بر ارزش‌های بومی و داخلی است. سبک مدیریت جهادی با عناصری مانند نگرش توحیدی و اعتقاد به نقش مداوم خداوند در هدایت و نصرت مجاهدان و مؤمنان، تکلیف‌گرایی، شجاعت و جسارت در اتخاذ تصمیمات خارق‌العاده، درعین‌حال محاسبه و تدبیر دقیق همه مراحل و تخمین نتایج تصمیمات، اعتماد و اتکا به جوانان در مراحل مختلف فرماندهی از طراحی و اتخاذ تصمیمات گرفته تا اجرا و بازخوردگیری، حضور و تنفس دائمی در فضای جهاد و عبادت و خلوص نیت و نیز التزام و اعتماد به ولایت امر و فرماندهی کل قوا و برخورداری از روحیه ایثار و ازخودگذشتگی و فداکاری شناخته می‌شود. مسلماً «جهاد در راه خدا» دالّ مرکزی گفتمان مدیریتی حاج قاسم را تشکیل می‌دهد؛ بنابراین، مجموعه اقدامات و افتخارآفرینی‌های شهید قاسم سلیمانی در دوران چهل‌ساله انقلاب اسلامی، ایشان را به چهره‌ای بین‌المللی و نماد مقاومت تبدیل کرده است، کارهای مدیریت جهادی شهید سلیمانی بی‌شک در پایداری و ثبات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چه در عرصه نظام بین‌الملل و چه در عرصه داخلی انکارناپذیر است؛ لذا مکتب جهان‌شمول و اخروی و الگوسازی آن برای الگو قرارگیری از سوی فرماندهان و مدیران از ضرورت‌های اساسی جامعه امروزی ما است.

منابع

- احمدی، اسماعیل. (۱۳۹۳). روحیه جهادی، ویژگی‌ها و شاخصه‌ها، بیانات رهبر معظم در جمع مسئولین کشور، ۱۳۹۰/۵/۱۶.
- اسلامی، علی رضا. (۱۳۹۰). *امنیت ملی در نگاه امام خمینی (ره)*، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- باقری دولت‌آبادی، علی. (۱۴۰۰). انقلاب اسلامی و مکتب‌سازی: نمونه موردی مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی، *مطالعات دفاع مقدس*، ۷ (۲۸)، ۲۷ - ۵۰.
- پورعزت، علی‌اصغر؛ و قلی‌پور، آرین. (۱۳۸۸). بازشناسی ماهیت عناصر و فراگردهای توسعه و ترویج فرهنگ جهادی در سازمان، *دومین همایش ملی فرهنگ و مدیریت جهادی*.
- پیغامی، عادل. (۱۳۹۱). *نگاهی به مفهوم جهاد اقتصادی*، انتشارات مؤسسه پژوهشی - فرهنگی انقلاب اسلامی.
- تاج‌بخش، غلامرضا. (۱۴۰۰). واکاوی مؤلفه‌های سبک زندگی شهید سلیمانی، *مطالعات دفاع مقدس*، ۷ (۲۵)، ۱۳۷ - ۱۵۸.
- ترابی، اویس؛ مراد پیری؛ هادی؛ و خانی، علی. (۱۴۰۰). ارائه الگوی ویژگی‌های مدیریت جهادی در فرماندهان هشت سال دفاع مقدس (پژوهشی مبتنی بر بیانات حضرت امام خمینی (ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی))، *مطالعات دفاع مقدس*، ۷ (۲۵)، ۹ - ۳۱.
- حاجی احمدی، امیر؛ و حاجی میر رحیمی، سید داود. (۱۳۸۹). بررسی تطبیقی روند تحولات فرهنگ و مدیریت جهادی با چرخه حیات سازمانی: بررسی چرخه حیات فرهنگ و مدیریت جهادی، *مجموعه مقالات اولین همایش فرهنگ و مدیریت جهادی*.
- رنجبر، مقصود. (۱۳۸۹). *گفتمان‌های امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران*، علوم سیاسی، ۳ (۹)، ۶۴ - ۹۱.
- ریاضی، وحید. (۱۴۰۰). مکتب سلیمانی؛ پیشران زمینه‌ساز ظهور، *مطالعات دفاع مقدس*، ۷ (۲۸)، ۹ - ۳۶.
- زارعی، سعیدالله. (۱۳۹۸). کنکاش مقدماتی در مکتب سلیمانی، *مطالعات راهبردی جهان اسلام*، ۲۰ (۷۹)، ۵ - ۲۵.
- زرقانی، سید هادی. (۱۴۰۰). بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی (رحمه الله علیه) در دفاع مقدس، *مطالعات دفاع مقدس*، (۲۷)، ۳۳ - ۶۸.
- زرگان، جمیل؛ و دهنوی، جلیل. (۱۳۹۵). تهدیدات امنیتی بیوتروریسم و راه‌های مقابله با آن با رویکرد پدافند غیرعامل، *پژوهش‌های حفاظتی - امنیتی*، ۵ (۱۹)، ۹۱ - ۱۱۰.

- شفیعی سیف‌آبادی، محسن؛ و عابدی اردکانی، محمد. (۱۴۰۰). ارزیابی عوامل نفوذ الگوی رفتاری و مدیریت جهادی سردار سلیمانی بر مبنای نظریه اورت راجرز: مطالعه موردی، محور مقاومت در منطقه خاورمیانه، *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۴ (۹۱)، ۵ - ۴۰.
- کاظمی، علی اصغر. (۱۳۵۲). *روابط بین‌الملل در تئوری و عمل*، تهران: نشر قوس.
- مهری، عباس. (۱۳۸۱). بررسی مفهوم امنیت ملی و تأثیر آن بر توسعه پایدار، *مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۴ (۱۵)، ۷۵ - ۹۲.
- کرسول، جان؛ و ویکی پلانو کلارک. (۱۳۸۷). *روش‌های تحقیق تلفیقی*، ترجمه محسن نیازی و عباس زارعی، تهران: ناشران الحجج.
- علیمردانی، زهره؛ و پورکریمی، جواد. (۱۳۹۹). مشخصه‌های مدیریت جهادی در مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی، مکتب شهید سلیمانی؛ الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز.
- طیبی، حشمت. (۱۳۷۴). *جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی ایالت و عشایر*، تهران: انتشارات دانشگاه.
- غریب‌سیان، مرتضی. (۱۳۹۹). نگاهی به اهم مسائل سیاسی روز؛ دی‌ماه، فقه و اصول، *مبلغان*، شماره ۲۸۴.
- قائد علی، حمیدرضا؛ و عاشوری، مهدی. (۱۳۹۳). مدیریت جهادی شیوه‌ای تحقیق‌یافته از مدیریت اسلامی، *مهندسی فرهنگی*، ۹ (۸۲)، ۶۷ - ۸۳.
- محمودزاده؛ علی، فروزش، اکبر؛ و مرتضوی، مهدی. (۱۳۸۸). نقش مدیران جهادی در ترویج و توسعه فرهنگ و مدیریت جهانی، *مجموعه مقالات دومین همایش ملی فرهنگ و مدیریت جهادی*.
- مزروعی نصرآبادی، اسماعیل؛ و وحیدی، فاطمه. (۱۴۰۰). شناسایی ویژگی‌های مدیر جهادی بر اساس رویکرد تحلیل محتوا با نگاهی بر سردار شهید حاج قاسم سلیمانی، دومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب اسلامی: الگوی شهید سلیمانی الگوی تربیت مدیران جهادی تمدن‌ساز.
- مؤمنی، اسکندر؛ حسینی، حسین، احمدوند، علی‌محمد؛ و حاتمی، حمیدرضا. (۱۳۹۰). امنیت عمومی جمهوری اسلامی ایران و تغییرات راهبرد امنیتی آمریکا، *دانش انتظامی*، ۱۳ (۵۱)، ۱۶۹ - ۱۹۴.
- یوسفی، اشکان؛ کشاورز ترک، عین‌الله؛ و نهادی، هادی. (۱۳۹۸). بررسی تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی و اجتماعی دفاع مقدس بر آینده امنیت ملی ج.ا.ایران، *راهبرد دفاعی*، ۱۷ (۶۶)، ۶۹ - ۹۶.
- سلطانی، محمدرضا. (۱۳۹۳). مدیریت جهادی، چالش‌ها و الزامات، *مدیریت اسلامی*، ۲۲ (۱۹)، ۹ - ۴۰.
- نادعلی، فتح‌الله. (۱۳۹۵). تکیه بر شانه‌های مدیریت جهادی (قسمت چهارم) فقه، شماره ۱۵۶، ۱۱ - ۱۰.

ولی‌پور رزومی، حسین. (۱۳۸۳). *گفتمان‌های امنیتی ملی در جمهوری اسلامی ایران*. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

Alami, Mona (2015). What the Aleppo offensive hides, *Al-Monitor*, 23 October 2015, <https://www.al-monitor.com/originals/2015/10/syriaaleppo-conquest-regime->

Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. London: McGraw-Hill.

Zender, Lucia. (2003). "The concept of security: an agenda for comparative analysis". University of Oxford: 3.

Preece, J.Jackson. (2011). "Security in international relations". London: University of London.